

УДК 711.424

*доцент, кандидат архітектури, Рибчинський О. В.
кафедра реставрації архітектурної та мистецької спадщини
Національний університет «Львівська політехніка»*

СИМВОЛІКА РАТУШІ XVII – XVIII СТОЛІТЬ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ МІСТ ГАЛИЧИНИ

Анотація. Ратуші, як головні світські споруди, представляють знакову систему міст Галичини, визначають урбаністичну класифікацію та регіональну специфіку. У статті розглянуто об'ємно-просторові характеристики архітектури ратуш у зв'язку з особливостями розвитку міського простору.

Ключові слова: символіка ратуші, місто Галичини, опис архітектури.

Постановка проблеми. Ратуші як головні символічні споруди тісно пов'язані з його політичною та економічною історією, є свідченнями становлення та змін статус міста. На основі аналізу їхнього архітектурного образу можна прослідкувати, як формувався соціокультурний простір міст Галичини у XVII – XVIII ст.

Актуальність дослідження. Дослідження архітектурної спадщини галицьких міст створюють основу для наукового обґрунтування їхніх історико-архітектурних опорних планів, розробки концепцій ревіталізації середмістя, охоронних зон та правил формування забудови. Історично склалося так, що головною спорудою міського простору була ратуша. Вона стала символом самоврядування міста у XVII – XVIII ст. Аналіз об'ємно-просторових способів формування архітектури матимуть значення для збереження та відбудови ратуш у містах Галичини.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Більшість праць, присвячених галицьким містам та містечкам, розкривають історичні аспекти урбанізаційних процесів, управління та економічного розвитку поселень. Над цією тематикою працюють М. Бевз, С. Кравцов, Г. Петришин, С. Топилко, У. Іваночко, П. Ричков. Архітектурні особливості та історія будівництва ратуш у XVII – XVIII ст. висвітлені в окремих публікаціях М. Бевза, П. Ричкова, В. Накопала, В. Слободяна, О. Бойко.

Мета статті. Розкрити феномен архітектурної символіки ратуші XVII – XVIII ст. у соціокультурному просторі Галицького міста.

Виклад основного матеріалу дослідження. У XVII – XVIII ст. у Галичині активно розбудовують раніше закладені міста та засновують нові. Ратуші були найпершими символічними спорудами ще не повністю сформованого урбаністичного простору. Як засвідчують люстрації та інвентарі, поодинокі збережені гравюри та сучасні архітектурно-археологічні дослідження, перші ратуші – це прості і мало оздоблені будівлі. У містах Руського воєводства їх будували швидко, часто з матеріалів, що залишилися від спорудження замків і, зрештою, без наміру створити стилістично вишуканий і неповторний твір мистецтва. Натомість ці ратуші виділялися посеред відокремленої забудови міста об'ємно-просторовими характеристиками. Пізніше, в результаті економічного розвитку міста, частих пожеж, воєн та стихійних лих, ратуші перебудовували і розбудовували, надбудовували і відбудовували, реконструйовували, ремонтували та реставрували. Зміни або, навпаки, консервація архітектурного образу безпосередньо впливала на міщан та гостей. Завдяки архітектурному образу ратуші формувалася знакова система міст Галичини, урбаністична класифікація та регіональна специфіка.

У соціокультурному просторі міст ратуші вирізнялися візуальними складовими: вежею та в'язницею, партеровими крамничками та шинками, залом для засідань та канцелярією, архітектурними деталями та скульптурами на фасадах, прапорами та гербами, лоджіями та балконами. Навіть у маленьких містах з дерев'яною забудовою вони мали свої впізнавані риси – високі та заломлені дахи, ганки та галереї з різьбленими стовпами, майстерної столярної роботи лиштви довкола дверей та брам і, звичайно, прапори та герби. Політико-адміністративна приналежність міста зумовлювала виникнення окремих комунікаційних і додаткових функцій ратуші – поштових станцій, возівень та стаєнь; зали судових засідань, шкіл та театральних приміщень, готельних покоїв та прихистку для вбогих.

Географічне розташування Галичини спричинило виникнення унікальних образів ратуші. Впродовж XVII – XVIII ст. на ринкових площах міст виникають такі пам'ятки, у яких виразно візуалізуються західноєвропейські та азійські впливи. Натомість у переважній більшості міст, завдяки інертності та пасивності їхніх власників, бургомістрів, патрицій та міщан, припиняється розвиток візуальної історії ратуші. Такі споруди репрезентують зупинку розвитку міської будівельної або вернакулярної архітектурної шкіл. Власне свідчення цих

особливостей, статусу та розвитку ратуші XVII – XVIII ст. зберігають міські інвентарі. В них чітко викладено словесний опис ратуші, її акценти та домінанти, матеріали та стан збереження будівлі, меблів, печей, воріт, дверей, вікон, коминів та, навіть, цвяхів і дверних завіс. По суті, тих деталей XVII – XVIII ст., що формували соціокультурні координати мікросвіту тодішнього міщанина.

Серед міст Галичини, що мали у XVII ст. муровані ратуші, можна згадати: Львів, Дрогобич, Самбір, Івано-Франківськ (Станіславів), Жовкву. Адміністративні споруди цих міст були зі складною планувальною структурою, двоповерхові, з аттиком та вежею. Наприклад, у 1663 р. ратуша Дрогобича була вже мурована. На поверсі розташовувалися *«2 великі судові кімнати; скарбничка, де доходи зберігаються і де знаходився меч справедливості, хоч ката уже в той час не було. На третьому поверсі – кімната для трубача. Вежа покрита бляхою, навколо танки, великий часовказ у доброму стані. Під ратушею м'ясні ряди із дерева, під хаткою писаря темниця для злочинців. Вежу ратуші будував Іоан Грендош з Перемишля згідно договору з містом 1551 р. укладеного.»* [1] В описі Станіславова Ульріха фон Вердума згадано, що ратуша у 1672 р. була зведена з дерева та каміння. [2] Переважна більшість ратуш протягом XVII – XVIII ст. у галицьких містах були дерев'яними.

Інвентарі XVIII ст. дозволяють відтворити планувальну структуру, конструкції та архітектурний образ ратуші, збудованої в центрі ринкової площі. Як приклад, можна розглянути такий опис 1769 р. з містечка Стоянів:

Ратуша у середині міста збудована частково з нового і частково зі старого дерева. Вона під гонтовим дахом, який переважно потребує ремонту. Мениша частина під новим дахом, оббитим тонтом. У цій частині на в'їзді є великі подвійні двері на бігунах з залізною куною для замикання на ніч. Йдучи далі праворуч ізба зі старого дерева з альковом, з підлогою та повалою, зі старою піччю кахлевою зеленою, комином та примурованою пекарською піччю. Вікон з дрібних тафель у ізбі та алькові є чотири, що частково потребують ремонту. Є троє дверей на завісах з двома заціпками, штабами та скобами для закривання на колодку. У першій ізбі є лави довкола стін. Вийшовши з неї, по другій стороні ліворуч є ізба з альковом, збудована з нового пиляного дерева. В ізбі є підлога та повала. У алькові є лише повала. До ізби є двері з тарниць на завісах з зовнішньою заціпкою, двома скобами. Другі двері до алькова є подвійні на завісах з залізною заціпкою. Тут є одна піч з зелених кахель з двома мурованими коминками та пекарська піч з мурованою грубою. Від неї комин виведений на дах. В ізбі є два столи та лави довкола стін. У цій ізбі є п'ять нових тафльованих вікон, а шосте таке саме вікно у алькові. Вікна мають віконниці з тарниць, які ззовні на лиштвах засуваються. За альковом є прибудована велика камера. До неї одні двері на завісах, а двоє на бігунах.

Виходячи з ізби, є сіни збудовані зі старих дилів, вкладених у стовпи. Тут є по обидвох боках жолоби. У сінях мурована кухня з комином, виведеним на дах. Біля кухні у стіні є маленькі двері, з тарниць на бігунах, з прутом для закривання на ніч. Виходячи з ратуші та ідучи ліворуч підсінням, є дев'ять прибудованих дуже старих кліток і сім нових. При усіх клітках є двері з завісами, скобами та штабами. Клітки збудовані з соснових дилів та стовпів, під новим дахом припасованим до ратушного даху, а інші під старим дахом попередньо згадані. [3]

Аналіз інвентарного опису дозволяє стверджувати, що ратуша у Стоянові була з підсінням, однокотлава, шестидільна, з широкими сінями, двома ізбами, двома альковами та мала прибудовані 16 невеличких крамниць. Конструктивна схема була каркаснодильова. Вся споруда була в плані була видовжена і перекрита чотирисхилим гонтовим дахом.

Подібну до Стоянівської ратуші планувальну структуру мала ратуша у Яворові (однокотлава та п'ятидільна). Опис її занотований у інвентарі Яворова кінця XVIII ст. Згідно згадки це була проста функціональна споруда:

Збудована з дерева, покрита гонтовим дахом. У сінях одне навпроти одного двоє дверей. До ізби двері з тарниць на завісах та гаках, з штабою та залізними гаками, вікон у ній 4. Скло оправлено в дерево з чотирма кватирками. Під з зелених кахель. Копистий комин з сабашовою піччю, підлога та повала з тарниць, підлога вже прогнила. Два алькови, до яких двері з тарниць на завісах, гаках зі штабою, скобами та залізними замками. Тут є новоприбудована мала ізба. В кожному алькові одне вікно. Скло оправлене в олово. У всіх вікон віконниці на завісах, гаках, з металевими заціпками. В альковах повали з тарниць, а підлоги прогнили. Комора, до якої двері на завісах, гаках, зі штабою та скобами, вікно одне, скло оправлене в олово. Повала з тарниць, підлога прогнила. Друга половина тієї ратуші до уряду міського належить і якщо необхідно, то місто повинне ремонтувати цю половину. Цей ратушний будинок є дуже старий, тобто потребує великого ремонту або повністю нового будівництва. [4]

Спрощеним плануванням відзначалася дерев'яна ратуша у містечку Лисець: «Стара ратуша у місті повністю збудована з дерева, покрита поганим гонтом. У ній заїзні сіни з двома навпроти розташованими одинарними дверима на бігунах. У ратуші є дві житлові ізби. Ратуша стара і повністю потребує ремонту. Біля неї нові ятки збудовані з дерева і перекриті гонтовим дахом. У ятках шість лав і стільки одинарних дверей на бігунах.» [5] Ратуша у Лисці була видовжена в плані, однокотлава та тридільна, з одного боку до неї було прибудовано 6 малих крамниць.

На відміну від поєднаних, ратуша в Чернелиці була невеликих розмірів та мало чим відрізнялася від забудови сторін ринкової площі. Про це свідчить її опис 1798 р.:

Ратуша – заїзна з ялицевого дерева в дубових стовпах. Над нею дах повністю завалився. З фронту є дубові ворота з ялицевих тарчиць, старі, на дубовому бігуні. З тилу такі самі ворота, подвійні, старі і пошкоджені. У сінях, праворуч, половина стіни завалена. Ліворуч стіни немає взагалі, тільки посередині три стовпи. Зі старими платвами над самою ізбою. Дах під переплетеною соломою. На вході зі сіней до ізби – двері ялицеві, старі, на залізних завісах та з клямкою. Чотири вікна, частина з круглими шибками, частина закладені дощечками. Кам'яна мурована піч без склепіння, біля неї бовдур з кахель та пекарська піч. Стіл без рами, одна ялицева лава. Стеля з п'ятьма ялицевими балками, з яких одна поламана, краї підперті двома стовпами. З тої ізби – ялицеві двері на залізних завісах з клямкою до комори, у якій діра, де було вікно. З комори – старі і пошкоджені двері на дерев'яному бігуні. В коморі вхід у льох. Льох повністю мурований і без дверей. Над льохом немає жодного накриття. Над коморою стеля повністю зігнута і завалилася. [6]

На основі інвентаря можна констатувати, що ратуша в плані дводільна і двотактова, каркасно-дильової конструкції, покрита солом'яним дахом. Приблизні розміри: ширина – 7 м., довжина – 10 м. На час обстеження у кінці XVIII ст. вона перебувала в стані руїни і не підлягала ремонту.

Моделювання функціонального простору ратуші та її зовнішнього образу-символу визначав статус поселення та його економічний потенціал. Горизонтальні габарити залежали від розміру площі. Архітектурне вирішення фасадів залежало від часу будівництва, а їхня зміна від політичного устрою або приналежності до певної держави. Отже, споруда ратуші була у просторі міста, регіону та окремої держави певним символом. Цей символ впливав на формування міщанської та національної ідентичності.

Висновки. Ратуші у містах Галичини були невід'ємною і впізнаваною спорудою в місті. Архітектурний образ ратуші найкраще з усіх споруд поселення ретранслює його історію та культуру. Символіка ратуші XVII – XVIII ст. у соціокультурному просторі галицького міста підтверджувалася особливими елементами та деталями: вежею, численними партеровими крамничками, архітектурними деталями, кам'яними скульптурами та рельєфами на фасадах, прапорами та гербами, лоджіями та балконами.

Література:

1. Площанський В. Королівське вільне місто Дрогобич. Перевидання 1867 року. Дрогобич, «Бескид», 1991 - С.21-22
2. Liske X. Cudzoziemcy w Polsce. – Lwow, 1876. – S. 172.
3. Бібліотека НУ ім. Івана Франка, відділ рукописів, Інвентар міста Стоянова з 1769 року, № 1344 III. – С.3
4. БАНУ ім. В. Стефаника, відділ рукописів, Інвентарм. Яворів з XVIII ст. ф. №141; оп. №1, од. зб. 79/II. – С.6-7
5. БАНУ ім. В. Стефаника, відділ рукописів, Інвентарм. Лисець з 1843 р. ф. №141; оп. №1, од. зб. 1010. – С.2-3
6. БАНУ ім. В. Стефаника, відділ рукописів, Інвентарм. Лисець з 1843 р. ф. №141; оп. №1, од. зб. 1010. – С.2-3.

Аннотация. Ратуши, как главные светские сооружения, представляют знаковую систему городов Галичины, определяют урбанистическую классификацию и региональную специфику. Рассмотрены объемно-пространственные характеристики архитектуры ратушей в связи с особенностями развития городского пространства.

Ключевые слова: символика ратуши, город Галичины, описание архитектуры.

Annotation. Consider three-dimensional characteristics of architecture of the town hall as a symbol, that representing the development of the Galician town. Town Hall representing a sign system towns of Galicia, urban classification and regional specifics.

Key words: symbolics of Town Hall, town of Galicia, architecture description.